

ARAŞTIRMA

TIP FAKÜLTESİNE YENİ BAŞLAYAN ÖĞRENCİLERİN TIBBİ ETİK KONULARINA VE EĞİTİMİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRMELERİ

Incoming Medical Students' Evaluations Regarding Medical Ethics Issues and Medical Ethics Education

*Sevgi Tımbıl, *Sema Özcan, **Semih Şemin, *Berna Musal

*Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir
**Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı, İzmir

ÖZET

Amaç: Çalışmanın amacı tıp eğitimlerinin başlangıcında olan hekim adaylarının, tıbbi etik alanına ilişkin algılarının ve eğitime yönelik beklentilerinin değerlendirilmesidir.

Gereç ve Yöntem: Birinci sınıf öğrencilerine, ilk Mesleksi Değerler ve Etik dersinde, demografik özellikleri, etik ve ahlak kavramına ilişkin algıları, bugüne dek etik ile ilgili aldıkları eğitim, sağlık alanındaki etik konulardaki sorunlar ve bu konulardaki eğitim gereksinimi, tıp eğitimi kapsamında tıbbi etik eğitiminin gerekliliği ve verilecek etik eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili soruları içeren bir anket uygulanmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel analizler kullanılmıştır.

Bulgular: Öğrencilerin %63.8'i etik kavramını bildiğini, %53.5'i "etik ile ahlak" kavramları arasında fark olduğunu, %87.7'si bugüne dek etik konusunda herhangi bir eğitim almadığını, %90.0'ı tıp eğitimi kapsamında tıbbi etik eğitiminin gerekli olduğunu, %91.5'i sağlık alanında etik sorunlar olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Öğrenciler etik eğitiminde yöntem olarak sırasıyla video/film gösterimi, küçük grup çalışması, PDÖ senaryoları kapsamında etik öğelerin yer almasını ve sunumu tercih etmişler, % 82.3'ü tıbbi etik eğitiminde sınava gerek olmadığını belirtmiştir.

Sonuç: Öğrencilerin çoğunluğu bugüne dek etik konulara ilişkin eğitim almadıklarını ifade etmelerine karşın, ülkemizde sağlık hizmetleri alanında etik sorunların varlığına işaret etmiş ve tıp eğitimi kapsamında bu alanlarda etik eğitiminin verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Elde edilen veriler Fakülte'deki Mesleksi Değerler ve Etik eğitiminin geliştirilmesine katkıda bulunmuş; eğitim sürecinde küçük grup çalışmaları, video/film gösterimleri gibi uygulamaların ağırlığı artırılmış, kitaplar, filmler ve etik konularla ilgili ödevler eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: tıp eğitimi, tıbbi etik eğitimi, tıp öğrencileri, etik sorunlar

ABSTRACT

Background: The study's aim is to investigate future doctors', who are at the beginning of their medical education, perceptions on the field of medical ethics and expectations for the medical ethics education.

Methods: A questionnaire was applied to the first-year students, prior to the first professional values and ethics lecture, which included questions about demographic characteristics, students' perceptions on ethics and moral concepts, the prior education they received in ethics, their opinions on the presence of ethical issues in health care area and the necessity of medical ethics education in these particular issues, medical ethics education's necessity in medical education and on the ethics education they will be receiving. The data were evaluated by using descriptive analysis.

Results: 63.8% of students stated that they know ethics concept, 53.5% stated that there is a difference between ethics and morals, 87.7% stated that they had no prior teaching on ethics, 90% stated that medical ethics education was necessary in medical education, 91.5% stated that there are ethical issues in the health care area. Most preferred teaching methods were video/movies, small group studies, inclusion of ethics components in PBL scenarios, lectures, respectively; 82.3% stated that there is no need for exams in ethics education.

Conclusion: Although the majority of the students stated that they were not previously trained in issues related to ethics, they pointed out to the presence of ethical problems in health care in our country and emphasized the necessity of ethics teaching in medical education pertaining to this area. The findings have contributed to the improvement of the professional values and ethics program in school; educational methods like small group studies, video/movies have been increased, assignments related to novels, movies and ethical issues have been added.

Keywords: medical education, medical ethics education, medical students, ethical issue

NOT: Bu çalışma, IV.Ulusal Tıp Eğitimi Kongresi'nde poster bildiri ve III. Aktif Eğitim Kurultayı'nda sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi: Sevgi Tımbıl

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Eğitimi Anabilim Dalı, 35340, İnciraltı, İZMİR

Tel : 0.232.4124685

Faks : 0 232 2590541

E-mail : sevgi.karademir@deu.edu.tr

Müracat tarihi: 16-09-2011

Kabul tarihi : 30-12-2011

GİRİŞ

Tıbbi etik eğitiminin, öğrencilerin ve hekimlerin değerlerini, sosyal bakışlarını geliştirmede, etik ikilemleri ve güç durumları tanımada, başa çıkmada, sorunlarla ilkeli biçimde uğraşabilmede, hekimlik uygulamalarındaki ilişkilerin geliştirilmesinde önemli yeri bulunmaktadır (1-3). Ayrıca, tıbbi etik ve insan hakları ile ilgili konuların tüm dünyadaki tıp fakültelerinin programlarında zorunlu ders olarak yer alması gerektiği Dünya Hekimler Birliği tarafından vurgulanmıştır (3). İngiltere'deki Genel Tıp Konseyi'nin mezuniyet öncesi tıp eğitimine ilişkin 1993 yılı önerilerinde ise; tıbbi etik ve adli tıp konularına ait "bilgi hedeflerinin", ahlaki ve etik sorumluluk konusunda farkındalık yaratmak amacıyla "tutum hedeflerinin" tıp eğitimine eklenmesi yer almaktadır (4).

Tıbbi etik eğitiminin programlanmasında zamanlama, içerik, eğitim yöntemleri, değerlendirme vb açılardan farklılıklar görülmekte, fakültelerin yerel ihtiyaçlarına ve kriterlerine uygun geliştirilebilmekte, her programın kendine özgü özellikleri bulunmaktadır (1, 5-8). Mevcut farklılıklara karşın, başarılı bir tıbbi etik programının genel hedefleri, temelleri konusunda bir görüş birliği de bulunmaktadır (1). Eğitim yöntemi ne olursa olsun, içeriğin öğrencinin günlük eğitim yaşantısı ile ilişkilendirilmesi, konuların tıp eğitimine girişten itibaren eğitim programına entegre edilmesi önerilmektedir (9, 10).

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi (DEÜTF)'nde, 1997-1998 akademik yılında PDÖ programı kapsamında, tıbbi etik eğitimi yeniden gözden geçirilmiş ve belirlenen hedeflerin tüm tıp eğitimi boyunca öğrencilere kazandırılması amaçlanmıştır (11). Çalışmanın gerçekleştirildiği yıla ait tıbbi etik eğitimi kapsamında, birinci sınıfta tıbbi etik kavramlarına giriş, hekimlik ve insan hakları kavramları, hasta hakları, sağlık ve çevre ile ilgili haklar, sağlık-hukuk ilişkisi, ilaç kullanımında hekimin etik sorumluluğu, tıp tarihi, bilimsel araştırmalarda etik sorunlar, güncel etik sorunlar, tarihte hekimin rolü, hasta hakları; ikinci sınıfta, aile planlaması ve etik, genetik ve etik, AIDS ve etik, tıp tarihinde doğum ve ölüm, tarihte hasta hekim ilişkileri, fiziksel engellilerin sosyal ve hukuksal hakları; üçüncü sınıfta etik sorunlar, hekim sorumluluğu, olağanüstü durumlarda hekimlik konuları yer almaktadır. Eğitim ilk iki yılda interaktif sunumlar, PDÖ senaryolarında yer alan olgular üzerinden yapılan tartışmalar, olgu tartışmaları, güncel medya haberlerinin tartışılması gibi etkinliklerle yürütülmektedir. Üçüncü yılda, bu etkinliklerin yanı sıra ağırlıklı olarak küçük grup çalışmaları, ayrıca film gösterimleri ve etik sorunların konu edildiği olgular üzerinden tartışmalar yer almaktadır. Taska dayalı öğrenimin uygulandığı 4. ve 5. sınıflarda tasklar sırasında öğrencilerin ilgili etik boyutları gözden geçirmeleri hedeflenmektedir. İntörnlük sürecinde ise Halk Sağlığı stajında bir tartışma oturumu gerçekleştirilmektedir (12).

Literatürde, tıbbi etik eğitim programının benimsenmesine, tıbbi etik uygulamaların gerçekleştirilmesine, eğitici ve öğrenci tutumlarına, deneyimlerine, etik eğitiminin değerlendirilmesine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır (9, 10, 13-17). Öğrencilerin eğitim programının geliştirilmesinde belirleyici rolü olmasa da, görüşlerinin alınması ve değerlendirilmesi programın onlar açısından anlamlı bir şekilde yürütülmesinde çok önemlidir (18). Özellikle, hekim

olma yoluna adım atmış öğrencilerin etik konusunda algılarının ne olduğunu ve hangi düşüncelerle geldiklerini anlamak, bu konularda bilgi edinmek etik eğitiminin gözden geçirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, Fakülte’de yürütülmekte olan Mesleksi Değerler ve Etik programının geliştirilmesi amacıyla tıp eğitimlerinin başlangıcında olan hekim adaylarının tıbbi etik alanına ilişkin algılarının ve eğitime yönelik beklentilerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

GEREÇ ve YÖNTEM

2005–2006 akademik yılının başında ilk Mesleksi Değerler ve Etik dersi öncesinde birinci sınıf öğrencilerine anket uygulanmıştır. Ankette, öğrencilerin demografik özellikleri, etik ve ahlak kavramına ilişkin algıları, bugüne dek etik ile ilgili aldıkları eğitim, sağlık alanındaki etik konulardaki sorunlar ve eğitim gereksinimi, tıp eğitimi kapsamında tıbbi etik eğitiminin gerekliliği ve verilecek etik eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili sorular yer almıştır. Çalışmaya ilişkin DEÜTF Dekanlığı’ndan gerekli onaylar alınmıştır. Anketlerin dağıtılması öncesinde öğrencilere bilgilendirme yapılmış, katılımın gönüllü olduğu ve anketleri isim belirtmeksizin doldurmalarının beklendiği vurgulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS 11.0 programına aktarılmış ve tanımlayıcı istatistiksel analizler kullanılmıştır.

BULGULAR

Birinci sınıf öğrencilerinin 130’una (%92.9) ulaşılmıştır. Yaş ortalamaları 18.8 ± 1.5 olan öğrencilerin %40.8’i kız, %59.2’si erkektir. Öğrencilerin %63.8’i etik kavramını bildiğini, %34.6’sı emin olmadığını, %1.6’sı bilmediğini belirtmiştir; %53.5’i “etik ile ahlakın” birbirinden farklı kavramlar olduğunu, %28.3’ü bu konuda fikri olmadığını, %18.2’si ise bu kavramların birbirinden farklı olmadığını ifade etmiştir. Bugüne dek etik konusunda herhangi bir eğitim almadığını belirtenler %87.7, bugüne dek etik konusunda kitap/dergi/broşür/yayın vb. okuduğunu belirtenler %31.0, tıp eğitimi kapsamında tıbbi etik/ahlak eğitiminin gerekli olduğunu düşünenler %90.0, sağlık alanında etik sorunlar olduğunu düşünenler ise %91.5 olarak saptanmıştır. Öğrenciler etik eğitiminde yöntem önerilerini %74.6 oranında video/film gösterimi, % 40.8 küçük grup çalışması, %38.5 PDÖ senaryoları içerisinde etik öğelerin yer alması, %26.9 sunum olarak belirtirken, % 82.3’ü değerlendirme amaçlı sınava gerek olmadığını belirtmiştir.

Öğrenciler, etik sorun yaşanıp yaşanmadığına ilişkin düşüncelerinin sorgulandığı 37 konu hakkında da değerlendirme yapmışlardır. Bu değerlendirmelerde, sağlık alanındaki eşitsizlikler, hekim-hasta ilişkileri, hasta ile hekim arasındaki para ilişkisi, Türkiye’deki sağlık hizmetlerinin organizasyonu, genel olarak hasta haklarının uygulamaya geçirilmesi, herkesin sağlık hizmetlerine gereksinimi kadar ulaşabilme hakkının sağlanması konuları etik sorun yaşanma açısından en yüksek oranda işaretlenen konular olmuştur. Bilimsel araştırmalar, kadınlara sağlık hizmeti verilmesi, hastaya sağlık durumuna ilişkin gerçeklerin hekimler tarafından söylenmesi, hekimlerin mezuniyet sonrası sürekli eğitimlerini sürdürmeleri, hasta sırlarının hekimlerce gizli tutulması, çocuk hasta haklarının hekimler tarafından bilinmesi konularında sorun var olduğunu düşünenlerin yüzdesi ise alt

sıralardadır. Öğrenciler tüm konu alanlarına yönelik olarak, eğitim gerekliliğini yüksek oranlarda belirtmişlerdir (Tablo 1).

Tablo 1: Öğrencilerin etik konularında etik sorun varlığına ve eğitim gereksinimlerine ilişkin görüşleri.

KONULAR	Etik sorun var (%)	Eğitime gerek var (%)
1. Sağlık alanındaki eşitsizlikler konusunda	89.8	94.7
2. Hekim-hasta ilişkileri konusunda	86.4	92.6
3. Hasta ile hekim arasındaki para ilişkisi konusunda	85.4	88.5
4. Türkiye'deki sağlık hizmetlerinin organizasyonu konusunda	85.0	94.0
5. Genel olarak hasta haklarının uygulamaya geçirilmesi konusunda	84.9	91.5
6. Herkesin sağlık hizmetlerine gereksinimi kadar ulaşabilme hakkının sağlanması konusunda	84.1	89.4
7. Sağlıkla ilgili medyada yer alan haberler konusunda	79.3	89.3
8. Sağlık hizmetlerinin paralı hale getirilmesi	77.7	82.9
9. Hekimlerin hastaya ve topluma karşı sorumlulukları konusunda	77.2	91.3
10. Tıbbi etik tanımının hekimler tarafından bilinmesi konusunda	77.0	94.2
11. Temel tıbbi etik ilkelerin/kuralların bilinmesi konusunda	75.0	95.2
12. Hasta/toplum çıkarlarının hekim çıkarlarının önünde gelmesi gerekliliğinin hekimin uygulamalarında gerçekleştirilmesi konusunda	75.0	90.5
13. Aile planlaması (doğum kontrolü, kürtaj vb) uygulamaları konusunda	73.6	92.2
14. Hasta/toplum çıkarlarının hekim çıkarlarının önünde gelmesi gerektiğinin hekim tarafından bilinmesi konusunda	72.5	89.2
15. Koruyucu sağlık hizmetlerinin (sağlık sorunlarının önlenmesi için yapılan girişimler) verilme düzeyi konusunda	71.4	96.4
16. Hekimlerin ekonomik gereksinimlerinin karşılanması konusunda	70.5	72.5
17. Hekimlerin çalışma koşulları konusunda	70.0	84.0
18. Hekimlerin tıbbi uygulamaları sonucunda ortaya çıkan tıbbi açıdan olumsuz durumlar konusunda	69.6	92.5
19. İlaçların uygun şekilde kullanımı konusunda	68.3	94.0
20. Genel olarak hasta haklarının hekimler tarafından bilinmesi konusunda	67.7	91.5
21. Organ nakli konusunda	67.5	91.2
22. Hastanın tıbbi işlem öncesi bilgilendirilmesi ve onayının alınması konusunda	66.9	88.1
23. Toplum sağlığı açısından bulaşıcı hastalıkların (AIDS, Frengi, Sarılık vb) yayılmasının önlenmesi konusunda	66.1	94.2
24. Olağan dışı durumlarda (depresyon, sel vb) sağlık hizmetlerinin verilmesi konusunda	65.6	87.7
25. Acil sağlık hizmetlerinin verilmesi konusunda	65.0	93.6
26. Sağlık hakkının (herkesin gereksinimi kadar sağlık hizmetine ulaşma hakkı) hekimler tarafından bilinmesi konusunda	64.5	85.6
27. İlaç şirketleri tarafından hekimlere yönelik yapılmakta olan tanıtım çalışmaları konusunda	61.6	84.3
28. Tıpta teknolojinin uygun kullanımı konusunda	59.5	91.5
29. Sağlık alanında etik ilkeler ile yasal düzenlemeler arasındaki uyum konusunda	57.6	86.5
30. Ötenazi (iyileşmesi mümkün olmayan hastaların tedavisinin kesilmesi veya ölümünün kolaylaştırılması) konusunda	56.9	90.7
31. Genetik alanındaki uygulamalar konusunda	56.1	85.7
32. Bilimsel araştırmalar konusunda	55.3	91.2
33. Kadınlara sağlık hizmetinin verilmesi konusunda	52.8	79.5
34. Hastaya sağlık durumuna ilişkin gerçeklerin hekimler tarafından söylenmesi konusunda	51.3	85.1
35. Hekimlerin mezuniyet sonrası sürekli eğitimlerini sürdürmeleri konusunda	50.4	87.4
36. Hasta sırlarının hekimlerce gizli tutulması konusunda	42.4	70.7
37. Çocuk hasta haklarının hekimler tarafından bilinmesi konusunda	37.7	84.5

Öğrencilere ayrıca genel tıp tarihi (farklı ülkelere ilişkin), eski döneme ilişkin tıp tarihi, yakın döneme ilişkin tıp tarihi, Türkiye tıp tarihi konularında eğitim gerekliliği konusundaki düşünceleri sorulmuştur. Bu konularda eğitimin gerekliliği sırasıyla %70.3, %69.3, %84.2 ve %74.1 oranlarında ifade edilmiştir.

TARTIŞMA

Öğrencilerin çoğunluğu bugüne dek etik konulara ilişkin eğitim almamış olmalarına karşın, ülkemizde sağlık hizmetleri alanında etik sorunların var olduğunu düşünmekte ve tıp eğitimi kapsamında bu alanlarda etik eğitiminin verilmesi gerektiğini belirtmektedirler. İtalya ve İngiltere’de farklı araştırmacılar tarafından tıp öğrencileri ile yapılmış çalışmalarda da benzer şekilde öğrencilerin tıbbî etik alanında eğitimi gerekli buldukları saptanmıştır (17, 18).

Öğrencilerin, farklı etik konular için sorun yaşanıp yaşanmadığına ilişkin değerlendirmelerinde yanıtlarının geniş bir yelpazede dağıldığı, %37.7 – %89.8 arasında olduğu görülmektedir. Bu veri, öğrencilerin fakülteye gelmeden önceki deneyim ve/veya gözlemlerinde, algılarında farklılıklar olduğunu ve değerlendirmelerini her bir sorun için ayrı ayrı yaptıklarını düşündürmektedir. Eğitim gerekliliği konusunda yüzde dağılımı daha dar bir aralıkta olmakla birlikte (%72.5 – %96.4 arasında) bu konuda da görüşler arasında farklılık olduğu görülmektedir.

Sağlık alanındaki eşitsizlikler, hekim-hasta ilişkileri, hasta ile hekim arasındaki para ilişkisi, Türkiye’de sağlık hizmetlerinin organizasyonu gibi konularda sorun yaşandığını belirtenlerin daha fazla olduğu görülmektedir. Eğitimin gerekliliğini onayladıkları konular arasında da koruyucu sağlık hizmetlerinin verilme düzeyi, temel tıbbî etik ilkelerin/kuralların bilinmesi, sağlık alanındaki eşitsizlikler ilk sıralarda gelmektedir. Henüz eğitimin başında olmalarına karşın görüşleri istenen tüm konular için sorun varlığı ve eğitim gerekliliği açısından temel konuları işaret etmeleri etik alanında duyarlı olduklarını düşündürmektedir. Ek olarak, genel, eski ve yakın döneme ilişkin tıp tarihi eğitiminin gerekliliği konusundaki eğilimleri de bu konuların önemsenmesi gerektiğini düşündüklerini göstermektedir. Tıbbî etik eğitiminin gerekliliği tıp fakülteleri tarafından genel kabul görmüş olmakla birlikte yapılan çeşitli araştırmalarda, tıp eğitimi sürecinde öğrencilerin etik konulara yaklaşımlarında başlangıca göre olumsuz değişimler olabildiği belirtilmektedir (19-21). Tıp fakültelerindeki örtük müfredatın bu alanda olumsuz olabilen etkisinin önümüzde sorun olarak durmaya devam ettiği de unutulmamalıdır (22). Bu açılardan ele alındığında, öğrencilerin etik duyarlılıklarının sürdürülmesinde, uygun tutum ve davranışların kazandırılmasında mezuniyet öncesi tıp eğitiminin ve tıbbî etik eğitiminin büyük önem taşıdığı düşünülmektedir.

Çocuk hasta haklarının hekimler tarafından bilinmesi, hasta sırlarının hekimlerce gizli tutulması, mezuniyet sonrası sürekli eğitim gibi konularda sorun varlığının öğrenciler tarafından daha düşük oranlarda onaylandığı görülmüştür. Eğitim gerekliliğinin daha düşük oranlarda desteklendiği konular ise hasta sırlarının hekimlerce gizli tutulması, hekimlerin ekonomik gereksiniminin

karşılanması, kadınlara sağlık hizmetinin verilmesi ile ilgili etik sorunlar olmuştur. Öğrencilerin bazı konuları etik sorun yaşanması açısından daha düşük oranda işaret etmeleri, bu konularda farkındalıklarının daha az olması ya da bu konularda etik sorun varlığını ön planda görmüyor olmaları gibi durumlardan kaynaklanabilir. Literatürde, öğrenciler tarafından etik açıdan ilgisi bulunmayan bazı konuların olabileceği ancak bunların da tıbbî etik eğitiminde yer almasına özen gösterilmesi gerektiği belirtilmektedir (1).

Öğrencilerin dörtte bir kadarı etik eğitiminde yöntem olarak sunumu desteklemekle birlikte, video/film gösterimi, küçük grup çalışması ve etik öğelerin PDÖ senaryoları içerisinde yer alması daha fazla tercih edilmektedir. Benzer şekilde diğer bir çalışmada da küçük grup çalışmaları daha sık tercih edilen yöntemler arasında yer almaktadır (18). Yapılan araştırmalarda, eğitim yöntemleri için “en iyi” tek bir yöntem belirtilmese de, daha çok küçük grup çalışmaları, PDÖ senaryolarına etik öğelerin entegre edilmesi ve olgu tartışmaları gibi yöntemler önerilmektedir (1, 10, 13, 15, 18).

Çalışmada öğrencilerin çoğu etik eğitiminde sınava gerek olmadığını ifade etmiştir. Öğrenciler, henüz eğitimlerinin başında olmaları, farklı değerlendirme yöntemlerinde deneyimlerinin olmaması nedeniyle, soruyu sadece kuramsal sınav olarak da algılamış olabilirler. Literatürde, tıp fakültelerindeki öğrencilerin etik eğitimi konularında değerlendirilmesinin gerekliliği vurgulanmakta (4, 14, 23, 24); bu değerlendirmelerde gözlemler, portfolyo, öz-akran değerlendirme, OSCE (Objective Structured Clinical Examination), yazılı değerlendirme gibi yöntemlerin kullanılması önerilmektedir (25). DEÜTF'de yapılan diğer bir araştırmada ise mezun olma aşamasına gelmiş öğrencilerin benzer soru için görüşlerinin daha farklı olduğu, etik eğitiminde değerlendirme yapılmasını daha yüksek oranda destekledikleri saptanmıştır (12).

SONUÇ

Öğrencilerin çoğunluğu bugüne dek etik konulara ilişkin eğitim almadıklarını ifade etmelerine karşın, ülkemizde sağlık hizmetleri alanında etik sorunların varlığına işaret etmiş ve tıp eğitimi kapsamında bu alanlarda etik eğitiminin verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu çalışmada elde edilen bulgular, fakülteye başlama aşamasındaki öğrencilerimizin tıbbî etik alanına ve eğitimine ilişkin algılarına ve beklentilerine yönelik önemli ipuçları sağlayarak Mesleksi Değerler ve Etik eğitiminin geliştirilmesine katkıda bulunmuş; eğitim sürecinde küçük grup çalışmaları, video/film gösterimleri gibi uygulamaların ağırlığı artırılmış, kitaplar, filmler ve etik konularla ilgili ödevler eklenmiştir.

KAYNAKLAR

1. Miles SH, Lane LW, Bickel J, Walker RM, Cassel CK. Medical ethics education: Coming of age. *Academic Medicine* 1989; 64: 705–714.
2. Huijter M, Van Leeuwen E, Boenink A, Kimsma G. Medical students' cases as an empirical basis for teaching clinical ethics. *Academic Medicine* 2000; 75: 834–839.
3. Williams JR. Dünya Hekimler Birliği, Tıp Etiği Elkitabı. Türk Tabipleri Birliği Yayınları. http://www.tb.org.tr/kutuphane/tip_etigi.pdf adresinden 15 Haziran 2011 tarihinde ulaşılmıştır.
4. General Medical Council, Tomorrow's Doctors. Recommendations on Undergraduate Medical Education. 1993. (http://www.gmc-uk.org/Tomorrows_Doctors_1993.pdf_25397206.pdf adresinden 15 Haziran 2011 tarihinde ulaşılmıştır)
5. Martinez SA. Currents in contemporary ethics. *The Journal of Law, Medicine & Ethics* 2002; 30: 452–454.
6. DuBois JM, Burkemper J. Ethics education in U.S. medical schools: A Study of Syllabi. *Academic Medicine* 2002; 77: 432–437.
7. Goldie J, Schwartz L, Morrison J. A process evaluation of medical ethics education in the first year of a new medical curriculum. *Medical Education* 2000 ; 34: 468–473.
8. Musick DW. Teaching medical ethics: A review of the literature from North American medical schools with emphasis on education. *Medicine, Health Care and Philosophy* 1999; 2: 239–254.
9. Eckles RE, Meslin EM, Gaffney M, Helft PR. Medical ethics education: Where are we? Where should we be going? A review. *Academic Medicine* 2005; 80: 1143–1152.
10. Louhiala P. Philosophy for medical students-why, what, and how. *Journal of Medical Ethics; Medical Humanities* 2003; 29: 87–88.
11. Civaner M, Okuyan ZA, Şemin S. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Mesleki Değerler ve Etik Eğitimi: Üç yıllık deneyim, sorunlar ve öneriler. *Tıp Fakültesi Dergisi, Özel Aktif Eğitim* 2001; 57–61.
12. Ozan S, Timbil S, Semin S, Musal B. Interns' perceptions on medical ethics and ethical issues at the Dokuz Eylül University School of Medicine in Turkey. *Education for Health* 2010; 23(3): 1–11.
13. Roff S, Preece P. Helping medical students to find their moral compasses: ethics teaching for second and third year undergraduates. *Journal of Medical Ethics* 2004; 30:487–489.
14. Boon K, Turner J. Ethical and professional conduct of medical students: Review of current assessment measures and controversies. *Journal of Medical Ethics* 2004; 30:221–226.
15. Mattick K, Bligh J. Teaching and assessing medical ethics: where are we now? *Journal of Medical Ethics* 2006; 32: 181–185.
16. Fard NN, Asghari F, Mirzazadeh A. Ethical issues confronted by medical students during clinical rotations. *Medical Education* 2010; 44: 723–730.
17. Piccoli GB, Mezza E, Soragna G, Burdese M, Bermond F, Grassi G, Jeantet A, Segoloni GP. What do Italian medical students read? A call for a library of good books on physicians for physicians. *Journal of Medical Ethics: Medical Humanities* 2003; 29: 54–56.
18. Johnston C, Haughton P. Medical students' perceptions of their ethics teaching. *Journal of Medical Ethics* 2007; 33: 418–422.

19. Bissonette R, O'Shea RM, Horwitz M, Route CF. A data-generated basis for medical ethics education: categorizing issues experienced by students during clinical training. *Academic Medicine* 1995; 70: 1035–1037.
20. Feudtner C, Christakis DA, Christakis NA. Do clinical clerk suffer ethical erosion? Students' perceptions of their ethical environment and personal development. *Academic Medicine* 1994; 69: 670–679.
21. Patenaude J, Niyonsenga T, Fafard D. Changes in students' moral development during medical school: a cohort study. *Canadian Medical Association Journal* 2003; 168: 840–844.
22. Hafferty FW, Franks R. The hidden curriculum, ethics teaching and the structure of medical education. *Academic Medicine* 1994; 69: 861–871.
23. Savulescu J, Crisp R, Fulford KWM, Hope T. Evaluating ethics competence in medical education. *Journal of Medical Ethics* 1999; 25: 367–374.
24. Wong J, Cheung E. Ethics assessment in medical students. *Medical Teacher* 2003; 25 (1): 5–8.
25. Shumway JM, Harden RM. AMEE Guide No 25: The assessment of learning outcomes for the competent and reflective physician. *Medical Teacher* 2003; 25: 569–584.